

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЛІТВІНОВ ВІТАЛІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 940.2(470)

**УЧАСТЬ УКРАЇНЦІВ В КОЛОНІЗАЦІЇ ХАБАРОВСЬКОГО КРАЮ
(1910-1928 РР.)**

07.00.01 – історія України

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Дніпропетровськ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі російської історії Дніпропетровського національного університету, Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
ІВАНЕНКО Валентин Васильович,
Дніпропетровський національний університет
завідувач кафедри російської історії,
проректор з науково – педагогічної роботи у сфері
гуманітарної освіти та виховання молоді.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
КРИВЧИК Геннадій Георгійович
Придніпровська державна академія будівництва та
архітектури
завідувач кафедри українознавства,

кандидат історичних наук, доцент
ТУРЧЕНКО Галина Федорівна
Запорізький національний університет
доцент кафедри історії України.

Провідна установа: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна,
кафедра історії України.

Захист відбудеться “17” травня 2006 р. о 13⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 08.051.14 у Дніпропетровському національному університеті за адресою: 49027, м.
Дніпропетровськ, пл. Т. Шевченка, 1, Палац студентів ДНУ, ауд. 30.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Дніпропетровського
національного університету за адресою: 49050, м. Дніпропетровськ, вул. Казакова, 8.

Автореферат розісланий “14” квітня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

Кривий І. О.

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження. Протягом десятиріч у багатьох західноєвропейських країнах все більше уваги приділяється регіональній або “локальній історії” і це не випадково. Реконструкція історичного минулого окремих регіонів та міст дає можливість достатньо повно дослідити загальний історичний процес, врахувавши його особливості на кожному етапі. Одним з аспектів вітчизняної локальної історії є вивчення зв’язку між Україною та іншими державами та народами. Через низку об’єктивних причин одне з провідних місць у цьому напрямку посідає проблема пізнання історичної минувшини та сьогодення україно-російських відносин. Тим більше, що нині в цій площині науково-пізнавальної діяльності нерідко, всупереч здоровому глузду, домінують ворожість та впертість в поєднанні з фальсифікаціями фактів при відстоюванні власних позицій.

Другим важливим аспектом досліджень вітчизняної локальної історії є вивчення життя та діяльності українських діаспор у світі, а також причин і обставин їх виникнення. Зараз найбільш “просунутими”, образно кажучи, тут є українські діаспори на австралійському та американських континентах. Доля ж українців, які переселялись в межах Російської імперії та Радянського Союзу, залишається здебільшого поза увагою дослідників.

В існуючих дослідженнях більше уваги приділяється розвитку регіону, а не людям, тому третій напрямок полягає в вивченні не далекосхідних територій, а народу, який населяв ці землі.

Становлення української державності супроводжується реформуванням національної економіки, тому четвертий напрямок полягає у вивченні російського досвіду при організації освоєння окремих регіонів держави у контексті розв’язання проблем перенаселення в малоземельних регіонах країни та вивчення методів перетворення економічно відсталих областей в потужні індустріальні та індустріально-аграрні регіони.

Необхідність ідентифікації терміну “колонізації” стосовно освоєння російського Далекого Сходу є п’ятим ключовим компонентом, що визначає актуальність даного дослідження. За своїм характером колонізація може бути як внутрішньою (заселення та освоєння околиць власної держави), так і зовнішньою (заснування поселень, пов’язаних із землеробством за кордонами власної держави). Згідно з історичним досвідом, як правило, у більшості випадків і зовнішня, і внутрішня колонізація супроводжувались або насильницьким підкоренням, або фізичним знищенням корінного населення. Розв’язання проблеми приєднання та освоєння росіянами різних регіонів власної держави та участі українців у загальнодержавних російських колонізаційних процесах не втратило своєї актуальності й на початку XXI ст. Нарешті, вивчення української діаспори на Далекому Сході ускладнюється проблемою самовизначення мігрантів, які оселились в регіоні і вважають себе далекосхідниками. Тому наступний напрямок цілком логічно полягає в осмисленні процесу виникнення нової етнічної спільноти - далекосхідників, невід’ємною складовою частиною якої стали і українці.

Вибір теми зумовлений ще й тим, що у вітчизняній історіографії й дотепер відсутня узагальнююча наукова робота, яка давала б всебічне й цілісне уявлення про

участь українців в освоєнні російського Далекого Сходу, в тому числі сучасного Хабаровського краю в першій третині ХХ ст., крім того, навіть окремі аспекти цього питання не знайшли на Україні гідного висвітлення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Підготовка дисертації відбувалась в рамках науково-дослідної роботи кафедри російської історії Дніпропетровського національного університету згідно з держбюджетною темою Міністерства освіти і науки України "Радянська державність в Україні: пріоритети і особливості розвитку у ХХ столітті" № 0103U000543.

Об'єктом дисертаційного дослідження є колонізаційна політика російського уряду на Далекому Сході, процес та особливості формування механізму її реалізації в першій третині ХХ ст., які зокрема проявились в організації переселенського руху з України на Схід та в утворенні нового адміністративного суб'єкта - Приамурського генерал-губернаторства (значна частина якого відійшла до утвореного в 1938 році Хабаровського краю). Переселенський рух на Далекий Схід, економічний розвиток регіону та вплив зовнішньо політичної ситуації на ці процеси розглядаються як взаємопов'язані елементи загального процесу.

Предметом дисертаційного дослідження є участь вихідців з України в освоєнні сучасного Хабаровського краю та в загальнодержавних процесах в регіоні в першій третині ХХ ст.

Метою дисертації є дослідження всього спектру питань історії переселенського руху з України на Далекий Схід та участі українців в процесах його колонізації у першій третині ХХ ст. Відповідно до поставленої мети у роботі передбачено вирішити такі дослідницькі завдання:

- визначити сутність поняття "колонізація" як об'єкту історичного дослідження у контексті регіональних історичних реалій;
- обґрунтувати періодизацію і динаміку переселенського руху на Далекий Схід в першій третині ХХ ст.;
- виявити регіональні особливості колонізаційних процесів за участю українців на території сучасного Хабаровського краю;
- показати місце українців в далекосхідних подіях за часів громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції;
- з'ясувати специфічні риси та роль українських переселенців у відновленні далекосхідної економіки після громадянської війни;
- розкрити вплив зовнішньополітичного фактора на розвиток досліджуваного регіону, в тому числі на переселенський рух з України.

Хронологічні межі дисертаційного дослідження охоплюють період з 1910 р. по 1928 р. Вихідною датою вважається 14 червня 1910 р., коли Державна Рада Росії затвердила "Закон об изменении и дополнении некоторых постановлений о крестьянском землевладении"¹, який де-юре і фактично дав старт столипінській аграрній реформі, у тому числі й в Україні з урахуванням її тодішнього державного статусу перебування у складі імперії. Верхній рубіж обумовлюється тим, що розпочате в 1926 році соціалістичне будівництво на Далекому Сході в 1928 р. було перервано низкою зовнішньополітичних факторів, після чого регіон починає поволі

¹ Хрестоматия по истории СССР 1861-1917.-М. Просвещение, 1990.-С.343-349

перетворюватися на потужний укріплений район, покликаний дати гідну відсіч японо-манчжурській агресії.

Хабаровський край розглядається в якості географічного, а не адміністративного суб'єкта, тому **географічні межі** дослідження визначаються територією, яка на заході обмежується правим берегом річки Зея, на півдні та південному сході - річками Амур (від гирла р. Зеї до гирла р. Уссурі), Уссурі (до гирла р. Бікін) та Бікін, на сході - Охотським та Японським морями, на півночі - річкою Уда та Удською губою. Водночас історія регіону розглядається у тісному взаємозв'язку з іншими областями російського Далекого Сходу.

Методологія дослідження. Комплексне використання основних методологічних принципів історичної науки (історизму, системності, наукової об'єктивності) при розкритті історичних процесів, явищ і фактів дозволило перетворити існуючу різноманітну інформацію з історії Далекого Сходу та його українських переселенців на знання про об'єкт дисертаційного дослідження. Крім того, у ході розробки теми використовувалися такі загальнонаукові методи: синхронний, хронологічний, історико-генетичний, динамічний, історичних паралелей, періодизації, історичного моделювання, "усної історії" та інші.

Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається, передусім, самою постановкою проблеми участі українців в освоєнні Далекого Сходу (на матеріалах Державного архіву Хабаровського краю) у контексті загальної колонізації регіону та впливу на цей процес зовнішньополітичного фактору. По суті це перше в історіографії комплексне, системне дослідження участі українців в освоєнні Далекого Сходу. Автором зроблена спроба всебічно розглянути даний процес з його передісторією, еволюцією, розвитком, індивідуальними рисами, довести, що представники різних національностей, які прибули в регіон, мирно співіснували поміж собою й зрештою трансформувалися у нове етнічне утворення - далекосхідників. Базуючись на сучасному теоретико-методологічному інструментарії, аналізі широкого кола опублікованих та архівних джерел і значному масиві історичної літератури, автор вперше ввів до наукового обігу маловивчені в Україні документи з Державного архіву Хабаровського краю, обґрунтував і подав власну версію періодизації переселенського руху на Далекий Схід до 1928 р. включно, громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції в регіоні; визначив вплив зовнішньополітичного фактора на переселенський рух; встановив і розкрив особливості цих процесів; з'ясував причини руху так званих "обратників"² і ті заходи, що вживала влада для боротьби з цим явищем.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані при написанні узагальнюючих наукових праць з історії Росії та участі українців в далекосхідних подіях 1910-1928 рр. Робота становить інтерес для дослідників, які вивчають феномен освоєння околиць держави в усіх його проявах. Результати дослідження можуть бути застосовані в системі середньої та вищої освіти при підготовці вузівських курсів та спецкурсів з історії України та Росії XIX-XX ст., а також у краєзнавчих студіях.

² Обратник – переселенець, який з різних причин залишив місце поселення, але при цьому він не обов'язково повертається на батьківщину, залишаючись в інших регіонах.

Апробація результатів дисертації здійснена під час обговорення на засіданнях кафедри російської історії Дніпропетровського національного університету, де вона виконувалась. Окремі аспекти роботи оприлюднювались на третіх наукових читаннях, присвячених пам'яті Д.П. Пойди (Дніпропетровськ, 1998), науково-практичній конференції "Актуальні проблеми економічної безпеки України в умовах її інтеграції до світового співтовариства" (Дніпропетровськ, 2005) та на міжнародній науково-практичній конференції "Економічна безпека держави в умовах інтеграції до світового співтовариства" (Дніпропетровськ, 2005).

Основні положення та висновки дисертаційної роботи знайшли відображення у 8 публікаціях, з них 4 - у фахових виданнях.

Структура та обсяг роботи обумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів (поділених, в свою чергу, на підрозділи), висновків, списку використаних джерел та літератури. Основний текст роботи займає 184 сторінки. Список використаних джерел та літератури становить 273 позиції на 24 сторінках, додатків - на 25 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується вибір теми дисертації, її актуальність, зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Визначається мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, його хронологічні та географічні межі, методологія, наукова новизна, ступінь апробації та практичного значення отриманих результатів.

У **першому розділі "Історіографія, джерельна база та методологія дослідження"** - аналізуються наукові роботи з проблематики дослідження, подається класифікація використаних у дослідженні джерел, визначаються наукові методи, які дозволили вирішити поставлені у дослідженні завдання.

У **підрозділі 1.1. "Стан наукової розробки теми"** наголошується передусім, що фундаментальних праць присвячених участі українців в колонізації Далекого Сходу до цього часу не створено. Тому необхідно звернутись до наукових праць, присвячених далекосхідному питанню. Перші статті та монографічні дослідження з цієї проблеми з'явилися ще в 50-х роках XIX ст. Не дивлячись на відсутність узагальнюючих праць в дореволюційній історіографії було зібрано безліч цінної інформації про включення регіону до складу Росії в другій половині XIX ст., про його географічне вивчення та економічний розвиток. Але у зв'язку з тим, що авторами робіт були переважно дослідники Далекого Сходу³, значну частину дожовтневої історіографії слід віднести до джерельної бази. Історіографічну спадщину радянських авторів за тематичною спрямованістю можна розділити на такі групи: соціально-економічний розвиток регіону; громадянська війна та іноземна воєнна інтервенція⁴; діяльність радянських органів державної безпеки та збройних

³ Арсеньев В.К. В горах Сихотэ-Алиня // Арсеньев В.К. Сочинения. Том II. Хабаровск, Дальгиз, 1949; Венюков М.И. Путешествия по Приамурью, Китаю и Японии. Хабаровское книжное из-во, 1970; Дневник П.А.Кропоткина. М. – Петроград, Государственное из-во, 1923; Невельской Г.И. Подвиги русских морских офицеров на Крайнем Востоке России. 1849-1855. - Хабаровское книжное из-во, 1970; Пржевальский Н.М. Путешествие в Уссурийском крае. 1867-1869. – М.: Государственное из-во Географической литературы, 1947.

⁴ Самойлов А.Д. На страже завоеваний Октября (крах контрреволюции на Дальнем Востоке) – М.: Мысль, 1986. – 303с.; Из истории интервенции и гражданской войны в Сибири и на Дальнем Востоке 1917-1922 – Новосибирск, 1985;

сил у краї і вплив міжнародних чинників на регіональне життя⁵; далекосхідні обрії білої еміграції⁶, тощо. Аналізуючи дослідження з першої групи, слід відзначити, що їх, у свою чергу, можна розділити на три групи, присвячені географічному дослідженню регіону⁷; господарському освоєнню Далекого Сходу і, як одному з його елементів, переселенського руху в регіон⁸; громадсько-політичному життю на Далекому Сході⁹. При цьому інтерес становлять усі історіографічні блоки, оскільки в них можна знайти певну інформацію про далекосхідників українського походження.

Провідним фахівцем у вивченні економічних аспектів освоєння регіону в дожовтневий період є В.М.Кабузан. У своїх дослідженнях він розкриває цей процес з 1660 р. по 1917 р. тобто з моменту перших експедицій землепроходців на Амур й до перемоги більшовицької революції. Оперуючи величезним масивом статистичних даних учений переконливо доводить пріоритетність росіян в освоєнні Далекого Сходу і одночасно вказує на інтернаціональний характер землепроходців та переселенців, серед яких далеко не останніми були і українці. Обґрунтованість висновків, чіткість загальної дослідницької лінії, наявність об'ємного фактологічного матеріалу спонукає майже всіх, хто вивчає далекосхідну історію звертатися до праць В. Кабузана і спиратися на його основні тези, що можна побачити, зокрема, на прикладі сучасного російського дослідника О. Васильченка.¹⁰

У порівнянні з дослідженнями російського Далекого Сходу історіографія участі українців в освоєнні регіону невелика. За тематичною спрямованістю її можна розділити на такі групи: переселенський рух з України в Сибір та на Далекий Схід; зв'язок між УСРР та Далекосхідним краєм в роки коренізації; збереження національної культури українцями на Далекому Сході. Більшість існуючих робіт написані в дусі концепції київського історика В. Сергійчука, яка базується на твердженні, що регіон освоювався з 1642 року виключно українцями при незначній участі білорусів. При цьому перекичуються не тільки висновки В. Кабузана, але й

Мордвинов Р.Н. Курсом "Авроры" Формирование советского военно-морского флота и начало его боевой деятельности (ноябрь 1917 – март 1919 гг.) – М.: Военное из-во Министерства обороны СССР, 1962.: 399 с.; Познанский С. Сибирский красный генерал – Новосибирск: Наука, 1972. – 270 с.; Хесин С.С. Октябрьская революция и флот – М.: Наука, 1971. – 485 с.; Якимов А.Т. Дальний Восток в огне борьбы с интервентами и белогвардейцами (1920-1922) – М.: Наука, 1979. – 120 с.

⁵ Экспансия Японии на Дальнем Востоке (конец XIX – первая треть XX в.) – Владивосток, 1990; Пограничники – М.: Молодая гвардия, 1977; Пограничники. Энциклопедия военного искусства – Минск: Литература, 1998. – 542 с.; Чекисты. – М.: Молодая гвардия, 1987.

⁶ Шкаренков Л.К. Агония белой эмиграции. – М.: Мысль, 1987. – 239 с.; Усов В. Последний император Китая Пу-И (1906-1967) – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 414 с.; Вараксина Л.А. Из истории русской культуры в Харбине в 20-30 годы XX века (по документам Госархива Хабаровского края) // Отечественные архивы, 1999. № 4 стр.30-35.

⁷ Алексеев А.И. Освоение русскими людьми Дальнего Востока и Русской Америки до конца XIX века – М.: Наука, 1982; Первопроходцы – М.: Молодая гвардия, 1983 г.

⁸ Брук С.И., Кабузан В.М. Миграция населения в России в XVII - начале XX века (Численность, структура, география) // История СССР-1984.-№4.-С.41-59; Кабузан В.М. Дальневосточный край в XVII - начале XX вв. (1640-1917).Историко-демографический очерк.-М.: Наука, 1985.-259с.; Кабузан В.М. Как заселялся Дальний Восток (вторая половина XVIII – начало XX века). Хабаровск, 1976.

⁹ Исачкин С.П. Проблемы изучения социал-демократии Сибири начала XX века // Вопросы Истории, 2003, № 10, стр. 75-95; Путешествия и подвиги святителя Иннокентия, митрополита Московского, Апостола Америки и Сибири. – М., 1999.

¹⁰ Васильченко О.А. Государственная политика перемещения населения на Дальний Восток (1860-1917 гг.) // Вопросы истории.-2003.№ 10.-с.129-137

історичні факти. У цілому роботи В. Сергійчука¹¹ носять тенденційний характер, перебільшуючи вагомість українського внеску на всіх етапах освоєння Сибіру та Далекого Сходу. Подібний підхід простежується і в публікаціях інших авторів.¹² Загалом аналіз літератури, зроблений в дисертації, засвідчує надто скромні здобутки вітчизняної історіографії історичного минулого регіону у XVII-XX ст. переосмислений з сучасних позицій і відсутність комплексного наукового дослідження про участь вихідців з українських губерній у його освоєнні. Разом з тим, навіть той фрагментарний матеріал, що опублікований, у сукупності з потужними інформаційними можливостями джерельної бази, створює необхідні передумови для підготовки такого системного, синтетичного дослідження.

У підрозділі 1.2. "**Джерельна база дослідження**" відповідно до існуючих традицій та принципів теоретичного джерелознавства подані класифікація і характеристика використаних у роботі джерел. Основою дисертації є широке коло неопублікованих джерел, значна частина яких введена до наукового обігу вперше. Це переважно архівні матеріали відповідних партійно-державних інституцій Далекосхідного краю і УСРР, діловодна документація. Опубліковані джерела представлені законодавчими актами, статистичними матеріалами, мемуарами тощо. За видовими ознаками та походженням залучені для написання дисертації джерела можна розділити на документальні та наративні.

З метою розширення джерельної бази дослідження була проведена певна евристична робота, результатом якої стало виявлення значного масиву неопублікованих або частково опублікованих джерел у архівосховищах України та Росії – Центральному архіві вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВУ), Центральному державному історичному архіві України в Києві (ЦДІАК України), а також в Державному архіві Хабаровського краю (ДАХК). Останні були отримані дисертантом завдяки сприянню директора ДАХК В.Д.Родінцевої, провідного археографа Л.А.Кривченко та наукового співробітника ДАХК М.Г.Сморчкової. Особлива цінність документів з ДАХК полягає в тому, що в них містяться данні про кількість реально прибувших в регіон мігрантів, (ДАХК ф. 304 та ф. 353). В той час, як в українських архівах міститься лише інформація про кількість запланованих до переселення з України (ЦДАВОВУ ф. 27 та ЦДІАК України ф. 442).

Поміж опублікованих документальних джерел можна виділити такі види:

1. Законодавчі акти – маніфест російського імператора Миколи II від 3 листопада 1906 р. "Про поліпшення добробуту і полегшення становища селянського населення"; закон Російської імперії від 4 червня 1910 р. "Про зміни і доповнення деяких постанов щодо селянського землекористування"; постанова ВЦВК від 7 березня 1930 р. № 226 "Про нагородження Хабаровського прикордонного загону орденом Трудового Червоного Прапора" та ін.

¹¹ Сергійчук В. Східна діаспора. Зелений клин // Наука і суспільство.-1996.-№3-4.-С.12-16; Він же. Східна діаспора. Сибір // Там само.-1996.-№ 5-6.-С.14-16

¹² Виниченко І. До питання розселення українців в державах колишнього СРСР // Українська діаспора.-К.-Чикаго.-1992.-№1.-С.19-29; Він же. До історії організації "шефства" над українськими районами Далекого Сходу // Там само.-1994.-№5.-С.74-81; Ковальчук О. Переселення селян українських губерній Російської Імперії (друга половина XIX-початок XX ст.) // Там само. 1992.-№1.-С.30-42; Довженюк Г. За піснями на Далекий Схід (експедиційні нотатки) // Там само. - 1992. - № 1.-С.54-63, та ін.

2. Документи радянських, партійних, господарських та прикордонних органів – звіти, постанови, доповідні записки, циркуляри, накази, листування між ними і т.п.

3. Документи довідкового характеру – матеріали переписів населення, дані про кількість запланованих до переселення з України та тих, хто реально оселився на Далекому Сході.

Окремий комплекс складають нарративні джерела: а) епістолярні джерела – листування, що не має характеру діловодної документації (зокрема, листи О.О.Фадєєва); б) спогади мандрівників, які подорожували регіоном в ХІХ-ХХ ст., мемуари учасників революції та громадянської війни, часів відбудови та розвитку народного господарства краю на засадах непу в продовж 1920-х років. Серед праць мемуарного жанру виділяються спогади М.І.Губельмана, В. Елеша, П. Нікіфорова, П. Кропоткіна, Д. Бойко-Павлова, Є. Сидорчука, Б. Беляєва та ін.

Отже, залучена здобувачем джерельна база є достатньо репрезентативною для реалізації мети та наукових завдань дисертаційного дослідження. Вона дозволила зробити аргументовані вірогідні висновки й необхідні теоретичні узагальнення.

У підрозділі 1.3. **“Теоретико-методологічні основи дослідження”** охарактеризовано використані в роботі методи, за допомогою яких здійснювався аналіз історичних джерел і створювалось власне історичне дослідження. За традицією дисертант поділив їх на три групи: загальнонаукові методи, спеціально-історичні та методи суміжних наук.

Комплексне застосування основних методологічних принципів історичної науки (історизму, системності, наукової об’єктивності та ін.) при розкритті історичних процесів, подій, явищ і фактів дало можливість перетворити існуючу різноманітну інформацію з історії Далекого Сходу на наукове знання про об’єкт дисертаційного дослідження.

Другий розділ – “Соціально-економічний розвиток Далекого Сходу та переселенський рух з України в 1910-1916 рр.” – присвячений аналізу дожовтневого освоєння російського Далекого Сходу та участі українців в цьому процесі.

У підрозділі 2.1. **“Входження Приамур’я до складу Російської держави та участь українців в економічному освоєнні регіону в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.”** зроблено короткий історичний екскурс у минуле, зокрема підкреслено, що просування росіян на схід за Урал до Тихого океану у ХVІ-ХVІІ ст. було закономірним явищем. Цей процес проходив мирно до 1689 р. та був призупинений Нерчинською угодою, яка затримала економічний розвиток регіону до ХІХ ст. Але ця угода не змогла призупинити формування нової етнічної групи, яка в ХХ ст. отримала назву далекосхідники. В ХVІІ – на початку ХХ ст. в європейській Росії далекосхідників та сибіряків неофіційно називали “чалдонами”¹³. Завдяки віддаленості від центру, тісним контактом з корінним населенням далекосхідники відрізнялись традиціями, діалектом та системою ведення господарства, які збереглися до наших часів. У другій половині ХІХ ст. російському уряду вдалося мирним шляхом повернути приамурсько-приморські землі до складу своєї імперії. Одним з напрямків російської колонізаційної політики

¹³ Чалдон – корінний сибіряк, як правило, змішаного походження.

на Далекому Сході була організація переселенського руху з густозаселених малоземельних регіонів країни на Схід. Виділяються три етапи переселенського руху в регіон в дожовтневий період в залежності від далекосхідної політики уряду та маршруту просування переселенців: 1) 1858-1882 рр., коли переселенці прибували Московсько-Сибірським трактом (37207 чоловік); 2) 1883-1902 рр. – морським шляхом з чорноморських портів через Суецький канал до Владивостока (150598 чоловік); 3) 1903-1916 рр. – Транссибірською магістраллю, Китайсько-Східною та Амурською залізницями (275318 чоловік). Ключове стратегічне значення далекосхідних територій, інтенсивність переселенського руху та політика уряду щодо нього сприяли бурхливому розвитку регіону. Проте окреслені етапи характеризуються різним ступенем широти та масовості цього руху, а відтак і темпів економічного освоєння краю. Це пояснювалося пропускнуою спроможністю того чи іншого маршруту, який вони використовували, та часом, що займала подорож. Причому суб'єктами переселенства виступали вихідці не тільки з різних куточків Росії, а й інших держав, що зумовлювалось, по суті, протилежними чинниками: зовнішнім (передусім з геополітичних міркувань) та внутрішнім (головна мета – господарське освоєння околиць та зняття соціальної напруги в центральних районах країни). Важливою особливістю тогочасної далекосхідної дійсності було те, що ці процеси йшли не відокремлено, а в органічному взаємозв'язку та взаємообумовленості, сприяючи самобутньому розвитку регіону.

Участь українців в освоєнні сучасного Хабаровського краю розпочалось ще в XVII ст., але з 1883 року вона прийняла системний та плановий характер. Це пов'язано з початком рекомендованого МВС переселенського руху українських селян на Далекий Схід. Так з 1883 по 1905 рр. в Приамурське генерал-губернаторство прибуло 71363 вихідця з України – 72,27% від загальної кількості прибулих в регіон. Згідно з матеріалом перепису 1897 р. в Хараровському повіті мешкало 20419 чоловік 10 національностей при домінуванні росіян (13567 чол.), китайців (4676 чол.) та українців (1224 чол.). Незважаючи на значну кількість прибулих українців сюди в цей час, вони так і не заявили про себе як провідна чи принаймні впливова національна сила.

Аналіз різноманітних джерел дозволяє зробити висновок про те, що в регіоні домінували сільське господарство і різноманітні промисли при незначній промисловості. Основним видом господарської діяльності мешкавців в Хабаровському повіті українців були сільське господарство та сезонні роботи.

У підрозділі 2.2. **“Столипінська аграрна реформа та її вплив на розвиток Приамурського генерал-губернаторства”** розкриваються передумови модернізації аграрного сектора та специфіка її проведення в різних частинах Російської імперії. Особлива увага приділена аналізу планів і конкретних кроків уряду щодо економічних перетворень на далекосхідних територіях, зокрема, на прикладі перспектив будівництва Амурської залізниці. Зроблено висновок, що саме столипінська аграрна реформа стала наймогутнішим каталізатором зростання переселенського руху в регіон та вдихнула нове життя у динаміку його освоєння. Показово, що за період її здійснення до 1917 р. на Далекому Сході з'явилося більше переселенців (259522 чоловік, ніж за попередні півстоліття (203601 чоловік), значна частина з яких прибула в регіон з малоросійських губерній.

У підрозділі 2.3. **“Участь українського селянства в переселенському русі на Далекий Схід і розвитку регіону в 1910-1916 рр.”** наголошується, що завдяки політиці уряду вихідці з українських губерній у кількісному вимірі займали провідне місце серед новоприбулих (142031 чоловік), 54,72% від загальної кількості. Але під впливом місцевих реалій та в ході взаємної асиміляції тутешні мігранти поступово перетворювалися з росіян, українців, корейців та представників інших національностей в особливе етнічне утворення – далекосхідників.

Економіка краю розвивалась екстенсивним шляхом і зводилась в основному до заготівлі та переробки сировини, корисних копалин, лісоматеріалів та виготовлення напівфабрикатів. Більша частина виробленого в регіоні експортувалась за кордон та споживалася на внутрішньому ринку. Головним заняттям місцевого населення були промисли у тайзі та на річках, потім його сільське господарство, а замикала господарську структуру краю за кількістю задіяних людей промисловість. Все це свідчило про своєрідність і неповторність далекосхідної економіки, певний слід у становленні якої залишили по собі українці.

В третьому розділі – **“Переселенці з України в революції та громадянській війні на Далекому Сході (1917-1922 рр.)** - йдеться про специфічні обставини перебігу тогочасних революційно-воєнних подій в далекосхідному регіоні та безпосередню участь в них українців.

Перша складова даної проблеми розглядається у підрозділі 3.1. **“Особливості революційного процесу та громадянського протистояння на Далекому Сході”**, де досліджено об’єктивні та суб’єктивні чинники, які вплинули на події 1917-1922 рр. в регіоні. Визначено, що революційні процеси лютого-жовтня 1917 р. в регіоні відбувалися мирно, як і в загалом по державі. Далекосхідні більшовики тривалий час активно співпрацювали з меншовіками. Так, у Владивостоку розрив відбувся 5 вересня, у Хабаровську – 24 вересня, у Благовещенську – в грудні 1917 р. В той же час саме непродумана та популістська політика далекосхідних рад в аграрному питанні після жовтневої революції призвела до громадянської війни вже наприкінці 1917 р. Запропонована авторська періодизація громадянської війни та військової інтервенції на Далекому Сході, котра увібрала в себе чотири основних етапи: 1-й етап 11(24) листопада 1917 – 4 квітня 1918 р. Прибуття на рейд Владивостока військових кораблів країн Антанти, що стали стаціонерами¹⁴; 2-й етап: 5 квітня – 1 серпня 1918 р. Демонстративна висадка англо-японського десанту у Владивостоці в міжнародних традиціях охорони дипломатичних місій та сеттелментів в напівколоніях, разом з активною японською допомогою фінансами, озброєння та “добровольцями” далекосхідним отаманам; 3-й етап: 2 серпня 1918 – 10 лютого 1920 рр. Період активної участі значних збройних сил країн Антанти в бойових діях у Сибіру та на Далекому Сході; 4-й етап: 4-5 квітня 1920 – 25 жовтня 1922 р. Доба виключно японської інтервенції та боротьби Далекосхідної республіки за звільнення краю від білогвардійців та іноземних загарбників.

Особливості громадянської війни на Далекому Сході були породжені, як внутрішніми, так і зовнішніми причинами. До перших можна віднести низьку

¹⁴ Стаціонер – корабель ВМФ, який перебуває в іноземному порту для охорони дипломатичної місії (посольства) своєї держави. Офіційно підкоряється послу, або консулу

заселеність величезного за своїми розмірами регіону; його аграрний характер; присутність тут значних контингентів козацтва, заможного селянства, регулярних військ, а також військовополонених ще з часів Першої світової війни; наявність у населення чималої кількості зброї; існування демократичної буферної держави Далекосхідної республіки; широкий розмах партизанського руху, який супроводжувався неабиякою жорстокістю з обох боків; прагнення до сепаратизму, як далекосхідних рад в 1917-1918 рр., так і козацьких отаманів протягом всієї війни на Далекому Сході; вмінням керівництва Далекосхідної республіки йти на компроміс та об'єднати більшу частину населення в краї; віддаленість регіону від Москви, що сприяло зміцненню віри в свої сили та самостійності при прийнятті рішень. Зовнішні чинники зводились в основному до таких: прагнення Японії приєднати російський Далекий Схід та Сибір до своєї імперії; боротьби між нею та США за контроль над регіоном; активна участь військ Антанти у бойових діях на Далекому Сході. При цьому проаналізовано геополітичні плани Японії з другої половини XIX ст. до 1922 р. та їх втілення в життя; розкрито роль Міністерства зовнішніх справ Далекосхідної Республіки у захисті російських державних інтересів на Далекому Сході.

У підрозділі 3.2. **“Участь вихідців з України в далекосхідних подіях 1917-1922 рр.”** розглянуті конкретно-історичні аспекти революційного руху і громадянської війни. Це дало можливість встановити ступінь участі та відповідності осілих тут українських переселенців на кожному з етапів тих буремних подій. Виявлено, що вони належали у цей час до трьох таборів: прихильники радянської влади і Далекосхідної Республіки (таких було більшість), симпатиків білогвардійських режимів та українських національних угруповань. Не зважаючи на досить значну чисельність далекосхідних українців, вони не відігравали самостійної ролі у тогочасних подіях, як це відбувалось на Україні, не дивлячись на спільні риси. Одразу після лютневої революції 1917 р. в регіоні виникли українські національні спілки, в головних адміністративних містах Далекого Сходу (Хабаровську, Владивостоку, Благовещенську) видавались 6 українських газет, в Приморській області з'явилися українські школи. Але заявити себе, як реальну та впливову силу в регіоні, лідерам місцевих українських націоналістів не вдалося, тому що рішенням зборів військових депутатів Владивостокської ради від 12 червня 1917 р. визнавалось право націй на самовизначення, але створення національних частин заборонялось. Подібне рішення було прийнято у відповідь на пропозицію владивостокської української військової організації від 12.06.1917 р. Позбавлені реальної сили українські ради перебували в “глибокому підпіллі” до повалення колчаківського режиму в 1920 р. Наголошуючи про прагнення створити українську культурну автономію в межах україно-слов'янського братерства Сибіру їх лідери займались саботуванням політики Далекосхідної республіки, спираючись на отамана Г. Семенова, якому вони запропонували союз з С. Петлюрою у 1921 році, та на Канадську українську кооперативну спілку. Підводячи підсумок діяльності українських націоналістів на Далекому Сході в зазначений період, необхідно визнати, що вона відрізнялась демагогічними міркуваннями про національну автономію, необміркованістю у виборі союзників (Г. Семенов), які дискредитували одним своїм іменем в очах більшості далекосхідників будь-яку справу та ідею, до

яких належали. В результаті хибної політики своїх керівників український національний рух перетворився в одне з багатьох угруповань, які сіяли недовіру одне до одного та перетворились в знаряддя боротьби між іноземними державами. Разом з тим, місцеві українці брали діяльну участь в основних процесах революції та громадянської війни, перебуваючи в різних протидіючих таборах.

У четвертому розділі – **“Відбудова народного господарства краю і нова міграційна хвиля з УСРР (1923-1928 рр.)** досліджується процес відродження економіки радянського Далекого Сходу в повоєнний період та участь в ньому української діаспори.

У підрозділі 4.1. **“Наслідки громадянської війни та військової інтервенції на Далекому Сході”** проаналізовано соціально-економічний стан регіону після завершення бойових дій, підкреслено, що тривала воєнна конфронтація призвела до його глибокої системної кризи і реальних перспектив виходу з неї у найближчі роки не проглядалося. Адже значна частина території після закінчення громадянської війни знаходилася під контролем іноземних держав та різноманітних білогвардійських угруповань. В такій ситуації подальше існування Далекосхідної республіки, як самостійної держави, ставало неможливим. У свою чергу її об'єднання з радянською Росією відповідало інтересам більшості населення Далекого Сходу і тому пройшло без будь-яких ексцесів та ускладнень.

У підрозділі 4.2. **“Далекосхідна діяльність Я.Б. Гамарника по відновленню народного господарства в регіоні та радянзації Далекого Сходу”** крізь призму багатогранної праці відомого радянського політика і державного діяча українського походження, який у 1923-1928 рр. послідовно обіймав посади голови Дальревкому, крайвиконкому та секретаря далькрайкому партії, відтворені шляхи та методи відновлення економічного потенціалу в регіоні, узагальнені практичні результати проведеної роботи, що вже у 1926 р. засвідчили вихід найважливіших галузей на довоєнний рівень. Специфіка відбудовного процесу полягали у надзвичайно руйнівних наслідках воєнного лихоліття для економіки краю, його промисловій базі, наявності тут вагомої частки іноземного капіталу, тощо. Підкреслено, що паралельно з економічною діяльністю Я.Б.Гамарник доклав чимало зусиль у напрямки радянзації регіону та приведення території демократичної Далекосхідної республіки у відповідність з принципами та стандартами адміністративно-територіального устрою СРСР. Доведено, що основним засобом діяльності далекосхідних комуністів були не силові акції, а роз'яснювальна робота, що сприяло посиленню їх позицій у краї. Натомість інших політичних сил та громадських організацій есеро-меншовицької орієнтації з жовтня 1922 р. вже не існувало – вони були заборонені низкою рішень уряду Далекосхідної республіки.

У підрозділі 4.3. **“Переселенський рух на Далекий Схід та участь у ньому українських селян”** висвітлюються особливості організації цього процесу у 1920-х роках. Визначено, що радянська політика в даному питанні мало чим різнилась від попередніх часів, продовжуючи в основному традиції “Великого переселення” селян з європейської частини країни, у тому числі з України, на малозаселені території Сибіру і Далекого Сходу, започатковані ще в роки Столипінської аграрної реформи. Загалом чисельність мешканців краю до 1926 р. збільшилась до 1244433 чоловік в порівнянні з початком 1917 р. на 127,36%. Наприклад, населення міста Хабаровська

з 14311 чоловік у 1897 р. збільшилось до 52045 чоловік у 1926 р. Підтверджено, що українці залишились однією з п'яти головних національностей у складі населення Далеккого Сходу 303259 чоловік (24,36%), займаючи друге місце після росіян 618259 чоловік (49,68%). Але українці були розсіяні по всьому краю, не складаючи більшості населення. Наприклад, українське населення міста Хабаровська (3791 чоловік) становило лише 7,28% від загального населення міста.

П'ятий розділ “Рух обратників та вплив на нього прикордонного фактору в 1926-1928 рр.” присвячений аналізу причин відтоку населення з Далекосхідного краю та тому, яке місце в русі обратників займав прикордонний фактор.

У підрозділі 5.1. **“Причини руху обратників”** розкривається увесь спектр причинно-наслідкових зв'язків даного процесу, передусім з'ясовується коло об'єктивних та суб'єктивних мотивів, що змушували переселенців повертатися додому, у попередні місця помешкання, а також ті заходи, які вживала місцева влада для усунення чи пом'якшення такої мотивації. Визначено, що серед 2217 обратників зареєстрованих 1926-1927 рр., українці становили 16,91% (375 чоловік). З метою допомоги переселенцям подалати нудьгу за батьківщиною керівництво Далекосхідного краю звернулось з пропозицією до уряду УСРР надати шефську допомогу далекосхідним українцям в межах політики коренізації. У відповідь на прохання про конкретну допомогу відповідальні особи з УСРР обмежувалися складанням переважно нереальних планів надання шефської допомоги далекосхідним українцям.

У підрозділі 5.2. **“Вплив зовнішньополітичного фактора на життя регіону та участь українців у прикордонній війні на Далекому Сході”** аналізується перш за все геополітичні плани японського уряду у міжвоєнний час. Показано, що інтерес правлячих кіл Японії до радянського Далеккого Сходу ніколи не згасав, яскравим підтвердженням чого є “Меморандум Танака” та подальша політика японських урядів щодо Маньчжурії, що сприяло збереженню та посиленню напруги в цьому краї. Особливу увагу японці приділяли білій еміграції в Маньчжурії. Як відомо, Маньчжурія була перетворена росіянами з глухої китайської провінції на потужний економічно розвинутий регіон ще до Першої світової війни, а після 1922 року завдяки чисельній еміграції стала справжньою “Жовторосією”. Діяльність білої еміграції розвивалася як у культурному так і у політичному напрямках. У межах останнього емігрантські політичні організації відіграли активну роль у спробах дестабілізувати ситуацію на радянському Далекому Сході під час прикордонної війни 1922-1945 рр. Прикордонна війна на Далекому Сході розділила українців на протидіючі табори. Ті, хто емігрував в Китай, входили до складу різних політичних та військових угруповань, займаючи в них посади від керівника далекосхідної еміграції генерала Д. Хорвата до рядових бойовиків та соратників¹⁵. Емігрантські загони, які підкорялись японським та китайським установам, тероризували не тільки Маньчжурію, але й здійснювали регулярні рейди на радянську територію, з часом перетворившись в допоміжні підрозділи японської Квантунської армії. З радянського боку кордону шпигунам і диверсантам протистояли підрозділи прикордонників та чекістів, яких очолював талановитий чекіст Т. Дерібас, а серед

¹⁵ соратники – самоназва членів Російської фашистської партії

прикордонників були як далекосхідні українці, так і ті, хто призивався на службу з УСРР. Завдяки плановій та різноманітній роботі радянських чекістів були знешкоджені плани закордонних осередків щодо СРСР. Так, замість масового виїзду населення з Далекосхідного краю, лише 6 родин (0,27%) в 1927 році залишили регіон, мотивуючи своє рішення нападами з-за кордону.

У **висновках** викладено загальні підсумки дослідження.

1. Проблема участі українців в російських колонізаційних процесах є надзвичайно складною і полемічною. Принциповим розходженням у суперечках вітчизняних та зарубіжних істориків є положення про те, чи відігравали українці в колонізації Далекého Сходу самостійну та провідну роль, чи український внесок суттєво не вплинув та мав негативні наслідки для розвитку регіону. На думку дисертанта у такому протиставленні немає сенсу хоча б тому, що загальнодержавні процеси в будь-якій багатонаціональній державі ніколи не здійснюються силами лише однієї національності, а мають інтернаціональний характер, підкорюючись єдиній державній політиці.

2. Колонізація Далекého Сходу мала корінні відмінності від аналогічних процесів, які відбувалися в інших регіонах держави: вона здійснювалася пізніше за інші та у найвіддаленішому регіоні; її форми і методи були обумовлені факторами внутрішнього розвитку Росії кінця ХІХ – початку ХХ ст. та зовнішньополітичними відносинами зі східними сусідами (при явному пріоритеті останніх).

3. Далекосхідна колонізація була селянською. Родини переселенців принесли з собою певні сільськогосподарські традиції з міст виходу на Далекій Схід, які в поєднанні з місцевими умовами сприяли створенню самобутньої далекосхідної економіки.

4. Далекій Схід було освоєно переселенцями з України, Забайкальської області, Центрально-Чорноземного району та меншою мірою вихідцями з інших районів країни.

5. Економічне освоєння Далекého Сходу проходило мирно на всіх етапах, базуючись на принципах співпраці з місцевим населенням. При цьому ці взаємовідносини носили плідний характер.

6. В умовах далекосхідної дійсності українським переселенцям, не дивлячись на їх велику кількість, не вдалося створити національну діаспору. При заселенні краю проходила взаємна асиміляція, яка призвела до утворення в другій половині ХVІІ ст. нової етнічної групи – далекосхідників. Цей процес деякою мірою можна порівняти з виникненням козацтва, що правда, як мінімум, з однією відмінністю, а саме: з часом козацтво стало станом, а далекосхідники (як і сибіряки) залишилися просто новою етнічною групою.

7. Далекосхідні українці міцно пустили коріння в приамурсько-приморські землі (що додатково підтверджується низьким процентом обратників), ставши невід’ємною часткою усіх подій, що відбувалися в регіоні.

8. В роки громадянської війни на Далекому Сході місцеві українці брали діяльну участь в основних процесах революції та війни, перебуваючи в різних протидіючих таборах, при тому, що їх більшість підтримувала радянську владу і Далекосхідну республіку.

9. Характеризуючи діяльність українських націоналістів в регіоні, необхідно визначити, що вона відрізнялась демагогічними міркуваннями про національну автономію, необміркованістю у виборі союзників... В результаті хибної політики своїх керівників український національний рух перетворився в одне з багатьох угруповань, які виступали знаряддям боротьби між іноземними державами.

10. Протягом всієї пореформеної доби українські керівники розглядали Далекий Схід, як своєрідний клапан, який дозволяв зняти соціальну напругу на Україні завдяки організації переселенського руху незаможного населення, не опікуючись в подальшому його долею.

11. В 20^x – 30^x рр. ХХ ст. Хабаровський край, як і весь Далекий Схід, перебував в зоні геополітичних інтересів японського уряду. Тому з 1922 р. по 1945 р. прикордонний фактор став невід'ємною часткою далекосхідної дійсності. Сприяючи погіршенню ситуації в прикордонних районах, значну частину населення яких становили українці, японський уряд ставив собі за мету перевірити міцність радянських кордонів та спровокувати відтік далекосхідників в західні райони держави, що на їх думку повинно було полегшити приєднання цього регіону до складу своєї імперії. Дисертант доводить, що прикордонний фактор не відіграв в досліджуваній період тієї ролі, яку йому відводили керівники Японії, Маньчжурії та білої еміграції.

12. Біла еміграція в Маньчжурії становила складний організм, який не мав аналогів у світовій історії. Керівник еміграції Л.Д. Хорват об'єднав всіх емігрантів Маньчжурії в єдиний потужний організм. Завдяки чому, до 1931 року регіон являв собою російсько-китайське державне утворення.

13. Життя білих емігрантів Маньчжурії (в тому числі і українців) відзначалось значною культурною та політичною складовими. Діяльність значної частини політичних партій та організацій була спрямована, зокрема, проти радянського населення Хабаровського краю та відрізнялась агресивним та профашистським характером.

14. Значний внесок у справу нейтралізації агресивних емігрантських організацій та угруповань зробили працівники радянських органів державної безпеки на чолі з Т.Д.Дерибасом. Діючи різноманітними методами (серед яких переважали роз'яснювання, переконання та агітація), радянські чекісти, серед яких було багато українців, нормалізували становище на далекосхідному кордоні СРСР.

Основні положення дисертаційного дослідження викладено в публікаціях:

1. Литвинов В.В. Попытка решения большевиками аграрного вопроса и начало гражданской войны на Дальнем Востоке // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. №6(8) – Дніпропетровськ, 1999. - С. 51-55.
2. Літвінов В.В. Особливості громадянської війни на Далекому Сході (1918-1922) та участь в ній українців // Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія. Випуск 5. – Дніпропетровськ, 1999.- С. 134-138.
3. Литвинов В.В. Вхождение Приамурья в состав Российской империи во второй половине XIX века // Збірник наукових праць молодих вчених ДДУ. Історія. Випуск 1. – Дніпропетровськ, 1999. - С. 72-75.

4. Літвінов В.В. Далекосхідний кордон та українці // Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія. Випуск 6 – Дніпропетровськ, 2001. - С. 103-108.
5. Литвинов В.В. Из истории украинского переселенческого движения (1906-1916 гг.) // Питання аграрної історії України (XVIII – XX ст.). Матеріали третіх наукових читань, присвячених пам'яті Д.П. Пойди. – Дніпропетровськ, 1999. - С. 142-145.
6. Литвинов В.В. Русская эмиграция и генерал А. Кутепов. Очерк на заданную историей тему // Бизнес и политика. – 2000. - № 2-3 (39-40). - С. 48-49.
7. Літвінов В.В. Близькість державного кордону як одна з причин трансформації далекосхідних білогвардійців у роки громадянської війни (1918-1922) // Актуальні проблеми економічної безпеки України в умовах її інтеграції до світового співтовариства: матеріали науково-практичної конференції курсантів, студентів та молодих науковців. - Дніпропетровськ, 2005.- С. 137.
8. Літвінов В.В. Феномен далекосхідної еміграції та її вплив на радянський кордон в 20-х роках ХХ ст. // Економічна безпека держави в умовах інтеграції до світового співтовариства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Дніпропетровськ, 2005.- С. 47-48.

АНОТАЦІЯ

Літвінов В.В. Участь українців в колонізації Хабаровського краю (1910 – 1928 рр.). -Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Дніпропетровський національний університет. - Дніпропетровськ, 2005.

Дисертація присвячена аналізу участі українців в російських колонізаційних процесах на Далекому Сході. В дослідженні розкриваються сутність та особливості освоєння російського Далекого Сходу. Досліджено динаміку міграційного руху з українських губерній на Далекий Схід. Доведено, що масштабне залучення, зокрема українських селян, до освоєння регіону, в поєднанні з переважно виваженою політикою центрального і місцевого керівництва принесли бажаний результат по перетворенню сучасного Хабаровського краю в потужний аграрно-індустріальний регіон ще в першій третині ХХ ст. Цьому процесу не завадили ні п'ять років громадянської війни, ні різноманітні прояви зовнішньополітичного фактора.

Ключові слова: колонізація, міграційні процеси, переселенський рух, освоєння регіону, громадянська війна, Далекий Схід, далекосхідники, українці, зовнішньополітичний фактор.

АННОТАЦИЯ

Литвинов В.В. Участие украинцев в колонизации Хабаровского края (1910 –1928 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание учетной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Днепропетровский национальный университет. – Днепропетровск, 2005 .

Диссертация посвящена анализу участия украинцев в российских колонизационных процессах на Дальнем Востоке. Автор исследовал особенности освоения дальневосточного региона вообще и Хабаровского края в частности, уделяя особое внимание тому, какое место в этом процессе занимали украинские переселенцы. Участие украинцев в освоении российских восточных окраин началось с середины XVII ст. Но с 1882 г. по 70-е годы XX ст. оно приняло плановый и массовый характер. Особенность российской миграционной политики заключалась в решении двуединой задачи: заселить вновь обретенные земли Приамурья и Приморья и снять социальное напряжение в густозаселенных, но малоземельных губерниях Украины. Пик переселенческого движения в первой трети XX столетия пришелся на годы столыпинской аграрной реформы и период восстановления народного хозяйства после гражданской войны (1917-1922 гг.) Преимущественно взвешенная и адаптированная к дальневосточным условиям политика центральных и местных органов власти превратили Хабаровский край в мощный аграрно-индустриальный регион еще в первой трети XX ст., несмотря на крестьянский характер колонизации Дальнего Востока.

Вместе с тем, обобщая результаты исследования, автор приходит к выводу, что украинские переселенцы, несмотря на свою высокую численность, не смогли создать национальную диаспору, подобную украинским диаспорам на австралийском и американских континентах, превратившись в одну из составных новой этнической группы – дальневосточников.

В первой трети XX столетия мирное экономическое развитие дальневосточного региона неоднократно прерывалось под воздействием внешнеполитического фактора. Это способствовало, с одной стороны, расколу местного населения (в том числе у украинского происхождения) и образованию в крае непримиримых военно-политических лагерей. К последствиям данного раскола следует отнести массовую эмиграцию дальневосточников в Маньчжурию и продолжавшуюся до 1945 года пограничную войну. С другой стороны внешнеполитический фактор стал причиной изменения концепции развития Дальневосточного края и созданию в регионе предприятий преимущественно военно-промышленного комплекса. В результате Приамурье и Приморье превратились в мощный укрепленный район, призванный дать отпор японо-маньчжурской агрессии.

В работе представлена авторская периодизация переселенческого движения и внутрирегиональных процессов.

Ключевые слова: колонизация, миграционные процессы, переселенческое движение, освоение региона, гражданская война, Дальний Восток, дальневосточники, украинцы, внешнеполитический фактор.

Summary

Litvinov V.V. Ukrainians' Participation in the colonization of the Khabarovsk Region (1910-1928) – Manuscript.

The thesis submitted for a Candidate of History by Degree speciality 07.00.01 – the history of Ukraine – Dnepropetrovsk National University – Dnepropetrovsk, 2005.

The thesis is devoted to the analysts of Ukrainian participating in Russian colonization process in the Far East. The essence and peculiarities of developing the Far East lands are discovered in this research work. The moving forces and trends of migrating from Ukrainian provinces to the Far East have been researched. It has been proved that the massive bringing of Ukrainian peasants in opening up that region and considered policy of central and local authorities met the expectations as to changing modern Khabarov region to the powerful industrial and agricultural region as far back as at the beginning of 20 century. Neither 5 years of civil war not different displays of foreign policy this process impeded.

Key words: Colonization, migration process, migration movement, developing the region, the Civil War, the Far East, the Far Easterners, the Ukrainians, foreign policy aspects.

Підписано до друку 16.03.2006. Формат 60*90/16
Ум. друк. арк.1 Обл. Вид.арк.1
Наклад 100. Зам.450
Друкарня ДНУ
49050, м. Дніпропетровськ, вул. Наукова, 5